

vini, Æmiliani, Terentii et Petri Damiani officium, A si modo omnipotens Deus ruinam averteret. Quod quam diebus Dominicis agi solitum, debitumque sit; fecit. MDXII.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. D. D.

SCIPIONI S. R. E. CARDINALI BURGHESEO,

MAJORI PENITENTIARIO AC SEDIS APOSTOLICÆ BIBLIOTHCARIO.

DOMN. CONSTANTINUS CASSETANUS, ABBAS CASINENSIS S. BARONTIS, SAL. PL. FEL. Q.

Quemadmodum qui diu in tenebris jacuere, card. B amplissime, tandem aliquando erumpentes in lucem, subito lucem ipsam intueri non possunt, sed prævio indigent adminiculo, quo ejus intrepidi et inoffensi splendorem sustineant: ita sane huic tertio ex opusculis tomo B. Petri Damiani card. episc. Ostien. evenit, qui quod hactenus in vetustatis caligine situque delituit, ut prodeat in lucem, ac potissimum ut illud tam eminens sanctissimi D. N. Pauli V tui avunculi lumen aspiciat, tuum, Scipio card. amplissime, præsidium, tuum nomen exposcit, quo suffultus ante ipsius tanti principis conspectum venire non timeat. Etenim probi intelligent, quanta tuo huic nomini virtutum, ac litterarum ornamenta

respondeant; tanti id æstimant, ut æque cum sui nomine auctoris componant. Te igitur querit, te convenit, te ducem amplectitur ut eo, quo tendit, manu ducere ne graveris, non immemor, idem ei quoque deberi ex officio: cum fetus viri illius existat, cui tecum fraterna aliquando dignitas intercessit, quem sicut et alios, qui in Dei Ecclesia cœlesti doctrina et pietate floruerunt, adeo sequi et imitari non desinis. Ac me etiam (quæ tanta est tua benignitas) a quo ipse proponitur, non dubito, quin gratiose respicias, tuoque obsequio magis adhibeas. Deus Opt. Max. amplitudinem tuam sua in Ecclesia felicem semper ac sospitem tueatur.

S. PETRI DAMIANI

S. R. E. CARDINALIS

OPUSCULA VARIA.

1-2 OPUSCULUM PRIMUM.

DE FIDE CATHOLICA, AD AMBROSIUM.

ARGUMENTUM. De Trinitatis essentia, hoc est, de distinctione personarum; et unitate substantiæ; et de vera Christi humanitate, et divinitate; de Spiritus sancti processione; de B. Virginis incorrupta virginitate; et denique de totius orthodoxæ fidei mysteriis luculenter disserit: quid credendum sit a fidelibus, quid sentiendum juxta universalis ecclesiæ traditionem, et sanctorum Patrum sententias, demonstrans.

Sanctæ spei dilecto filio Ambrosio, Petrus peccator monachus, orthodoxæ fidei veritatem.

Exigis, fili charissime, ut aliquid tibi de catholica fide conscribam: et vel pauca eorum, quæ a Patribus diffusius explicantur, succincte percurram. Speras enim te, sicut perhibes, efficacius instrui, et hoc memoriæ tuæ tenacius inculcari, si quod in au-

liquorum doctorum vulgatum est paginis, nunc ex ore nostro, velut ex domestico proferatur armario. Licet enim ex una prodeat tunna, quod miscetur; magis tamen delectat manus vernacula qua præbentur. Et sæpe plus eorum nobis medicamenta proficiunt qui nostri languoris incommodum per assiduam familiaritatis contubernium recognoscunt. Nam

quia mihi nolissimus es per unanimes fraternæ dilectionis affectum, confidens, me illic potissimum malagma salutis apponere, ubi fidei tuæ nervos a certitudinis robore noverim paulo debilius vacillare. Et hoc irreprehensibiliter agis, ut quasi fundamentum fidei inter ipsa novæ conversionis tuæ rudimenta constituas, in quo securi operis, tanquam spiritalis ædificii machina, nunquam lapsura consurgat. Laudanda certe petitio : et quod exigitur, non otiosum, sed apprime est : necessarium. Proinde sancta tuæ devotionis instantia, quia rem flagitat justam, non meretur in sua petitione repulsam. Sine fide quippe nec in Christo vivere, nec Deo possumus ulla penitus operatione placere. Quod et apostolica, simul et prophetica testatur auctoritas. Nam Apostoli vox est : « Sine fide impossibile est placere Deo (Hebr. xi). » Per prophetam vero dicitur « Justus autem ex fide vivit : quod si subtraxit se, non placebit animæ meæ (Habac. xxi ; Hebr. x). »

Igitur secundum utramque sententiam placere Deo non possumus, nisi rectam veræ fidei regulam teneamus. Fides est origo virtutum, fides honorum operum fundamentum, fides est totius humanæ salutis exordium. Per ejus semitæ lineam quisquis caute non graditur, erroris laqueo, necesse est, capiatur. Quapropter si quispiam videatur arripere boni operis institutum, tamen absque recta fide, nullo modo potest ad filiorum Dei pertinere consortium. Et qui non novit ambulare per fidem, nequam pertingere valebit ad speciem : atque, ut brevi cuncta concludam, sine recta fide quis nec justificationis consequitur gratiam, nec vitam promeretur æternam. Jam igitur ad vivum rei, atque ad propositæ materiæ centrum, ipso duce, de quo loquimur, accedamus.

CAPUT PRIMUM.

Quæ credenda sint.

In primis ergo quicumque verus, atque perfectus vult esse catholicus, credat necesse est, in Deum Patrem omnipotentem, cunctorum visibilium, atque invisibilium conditorem. Credat et in Filium ejus unigenitum, Verbum scilicet, virtutem atque sapientiam, per quem creata sunt universa. Qui non creatus, sed ante sæcula genitus ; verus Deus per omnia, sicut Pater, et unius cum Patre substantiæ, quamvis alterius sit personæ. Nec posterior tempore, vel inferior dignitate, vel impotentior est virtute ; sed omnino tantus est genitus, quantus et ille, qui genuit. Et quanquam genitus a Patre Filius asseratur, nullam tamen ei, sicut nec Patri, tempus ascribitur. Nam qui Patrem confitetur æternum, necessarium est, ut et Filium ei perhibeat coæternum. Nimirum qui [quia] Pater ante sæcula semper existit, absque ullò prorsus initio, et Filium semper habuit. Neque enim esse Pater æternaliter potuisset, si Filium æternaliter non haberet. Credat et in Spiritum sanctum, verum utique Deum, ex Patre, simul ac Filio procedentem ; et utriusque substantia, potentia, voluntate, atque æternitate semper æqua-

lem. Qui profecto non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sicut quidam impie ac pestilenter intelligunt ; sed simul ab utroque procedit. Pater enim talem genuit Filium, ut quemadmodum de se, ita quoque de illo procedat Spiritus veritatis.

Constanter itaque, fidei charissime, ac firmiter crede, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum esse solum, et verum Deum, omnipotentem, æternum, incommutabilem, impassibilem. Sola est enim incommutabilis, et absque ulla prorsus varietatis alternitate substantia, vel essentia, quæ Deus est. Cui profecto ipsum esse, unde essentia vocabulum trahit, permaxime ac verissime competit. Cui scilicet summæ ac singulari substantiæ nomen illud proprie ac singulariter congruit, quod Græci dicunt, *ou* ; Latine dicitur, est. Unde et Apostolus ait : « Non est in illo est, et non : sed est in illo, est (II Cor. i). » Ipse quoque Dominus ad Moysen : « Ego, inquit, sum, qui sum. Et : Sic dices filiis Israel : qui est, misit me ad vos (Exod. iii). » Quamobrem dum unam, simplicem, atque invisibilem Dei substantiam dicimus, Trinitatem vero in vocabulis discernamus, unumque confiteamur Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, omnino sciendum est : quia et quique singulus horum Deus, et simul omnes unus est Deus. Singulus quisque horum plena, et perfecta, et æternâ substantia : et simul omnes æque simplex et una substantia. Unde non est majus aliquid, vel plenius Pater, et Filius, et Spiritus sanctus simul dicti, quam cum dicitur una quælibet ex eadem sancta Trinitate persona. Omnipotens enim Deus per immensitatem naturæ suæ, totam creaturam suam et implet, et continet : atque ideo totum, quidquid est, implet Pater, totum Filius, totum Spiritus sanctus : quia Pater, et Filius, et Spiritus sanctus naturaliter unus est Deus.

Quocirca, fidei mi, cum litanis, vel orationibus te contingit insistere, noli facere, quod quidam simplices magis ignoranter, quam infideliter faciunt, ut nomen Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti semel invoces : nomen vero sanctæ Trinitatis tanquam plus aliquid, et ad majorem reverentiam sæpius iteres : ut sicut plus est multitudo sanctorum, quam unus sit Sanctus, ita, quod absit, majus aliquid sit Trinitas tota, quam ejusdem sanctæ Trinitatis una persona. Quod itaque fidelium pietas abjicit, et orthodoxæ fidei regula non admittit. Absque ulla nimirum dubietate credendum est, quod Pater plenus, et perfectus est Deus ; Filius plenus et perfectus est Deus ; Spiritus sanctus plenus, et perfectus est Deus. Non tamen tres dii, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sed unus est Deus plenus atque perfectus. Nec aliquid majus significant tres simul dicti, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, quam quilibet unus, sive Pater, sive Filius, sive Spiritus sanctus singulariter nominetur. Eadem quippe magnitudo est in unaquaque persona singulariter

dicta, quæ est in tota Trinitate communiter nominata : aliequin cum jure dicatur, Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, singulus horum imperfectus esset Deus : si plenior Deus in tribus, quam in una videretur esse persona. Sed absit hoc a pietate fidelium, qui simplici naturæ divinitatis majus, vel minus aliquid non ascribunt.

Cum itaque tantus solus sit Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus quantus est simul Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nullo modo triplex dicendus est Deus, quia cum minui nequeat, non est etiam, quo semper eadem illa summæ Trinitatis perfectio crescat. Plenus igitur, atque perfectus Deus, sive Pater singillatim dicatur, sive Filius, sive Spiritus sanctus et plenus, atque perfectus Deus est simul Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : ideoque **B** trinus Deus, non triplex esse dicendus est.

Præterea non est in hac sancta Trinitate gradus temporis, non discretio magnitudinis, non varietas dignitatis. Nihil enim illic est **5** antiquius tempore, nil quod quantitate differat, nil quod honore præcellat : sed tota illa divinitatis essentia ita simplicis est naturæ, ut exceptis vocabulis quæ proprietatem indicant personarum, quidquid de una persona potest essentialiter dici de tribus etiam valeat indifferenter intelligi. Notandum sane, quod homo non ad unius personæ, sed ad totius Trinitatis sit creatus imaginem. Unde non legitur : Faciam ad imaginem meam, sed : « Faciamus, inquit, hominem ad imaginem nostram (Gen. 1). »

CAPUT II.

Hæresis Arii et Sabellii confutatur.

Porro, sicut confundentes Arium, unam eandemque totius Trinitatis esse substantiam confitemur ; ita nihilominus et impietatem Sabellii declinantes, tres personas inconfusas et signanter expressas, sub sua cujusque proprietate distinguimus. Non enim, ut hæretica commentatur impietas, ipse Deus Pater, quando vult, Pater est ; quando vult, Filius est ; quando vult, Spiritus sanctus est : sed unaquæque persona, sic quadam ab aliis proprietate distinguitur, ut Pater semper sit Pater, et nunquam Filius, vel Spiritus sanctus ; Filius autem semper sit Filius, et nunquam sit Pater, vel Spiritus sanctus ; Spiritus sanctus vero **D** nunquam sit Pater, vel Filius, sed semper Spiritus sanctus. Quamobrem non attendenda est nuda duntaxat diversitas nominum, sed subtiliter distinguenda proprietates personarum.

Pater itaque hoc habet proprium, quod ex omnibus quæcumque sunt, solus est, qui ab alio non est : ac per hoc solus agnoscitur in paternitatis esse persona, non solus est in deitatis essentia. Unigenitus vero Dei Filius hoc proprium habet, quod solus ex solo, id est, a Patre consubstantialiter, et coessentialiter solus est genitus : et hæc Filii proprietates est. Spiritus autem sancti proprium est, quod simul a Patre procedit et Filio, et est utriusque Spiritus consubstantialis utique, et coæ-

ternus, ejusdem immensitatis et potentiae, ejusdem voluntatis inseparabilisque naturæ. Quia nequaquam illis in aliquo minor est, a quibus ipse procedit : sed cum illis simul ut revera Deus omnipotens colitur, cum illis æqualiter adoratur. Totus enim manet in Patre, totus in Filio ; totus procedit a Patre, totus procedit a Filio. In quibus sic manet, ut semper ab utroque procedat ; sic procedit, ut in eis inseparabiliter manet. Cum quibus scilicet naturalem, et coessentialem habet et unitatis plenitudinem, et plenitudinis unitatem. Et hæc summa illa charitas est, qua genitus a gignente diligitur suumque diligit genitorem. Ideoque non amplius quam tria sunt, et essentialiter indivisa, et tripartita proprietate distincta. Unus diligens eum, qui de illo est ; et unus diligens eum, a quo est ; et ipsa dilectio, de qua dicitur : « Quia Deus charitas est (II Joan. iv). » Et hæc est summa, ineffabilis et incomprehensibilis Trinitas, non dicam unius Dei, sed unus Deus. Nec unus vertitur, vel mutatur in alterum ; sed quod est, sine qualibet mutatione, **6** jugiter permanet illibatum. Ait enim propheta : « Egredietur de ore meo justitiæ verbum, et non revertetur (Isai. xlv). » Quid est « non revertetur ? » Ne Sabellianus dicat quia ipse est Pater, qui et Filius est : vel Patripassianus, quando, inquit, vult, Pater est, et quando vult, Filius est. Egressum igitur verbum non revertitur, quia Pater semper Pater est, et Filius semper Filius est.

CAPUT III.

De sacramento Dominicæ Incarnationis.

Credimus etiam, quia Dei Filius, quem ex propria substantia Deus Pater ante sæcula genuit, verum naturæ nostræ hominem induit, ac de maternis visceribus intemerata virginitate processit. Nam qui de Deo Deus, de omnipotente erat omnipotens ; non posterior tempore, non inferior majestate, non certe dissimilis gloria, non divisus essentia ; idem sempiterni Genitoris unigenitus sempiternus, natus est de Spiritu sancto et virgine Maria. Quia sic assumpsit hominem, ut non permutaret in aliquo deitatem : veram scilicet carnem, et veram sibimet animam substantialiter cœnivit, ut secundum ipsam humanitatem mortem moriendo destrueret, et diabolum, qui mortis habebat imperium, superaret. Non enim sic intelligenda est illa generatio singulariter admirabilis, et mirabiliter singularis, ut per novitatem creationis proprietates ablata sit generis. Virgineo scilicet utero Spiritus sanctus fecunditatem contulit, veritas tamen corporis ex maternæ naturæ conditione processit, quam mox rationalis vitæ spiritus animavit. Condemnamus enim Apollinarem, qui non hominis mentem, sed solam sine ratione animam suscepisse perhibet Salvatorem. Dogmatizat enim, quia sufficere potuit sola divinitas, ut mentem daret, et consilium sapientiæ rationalis infunderet. Quod procul dubio tantumdem est, ac si dicat : Redemptor noster non homo fuit, sed membra duntaxat humani corporis habuit. Animam scilicet et corpus habent

et animalia bruta, sed rationem non habent, quæ A mentis est propria.

Sed si detestandi sunt Manichæi, qui eum verum corpus habuisse, quod infimum est in hominem, denegant: quanto magis isti condemnandi sunt, qui scilicet hoc eum, quod optimum est in homine, non habuisse confirmant? Absit igitur, ut credamus, quod confinxit temeraria cæcitas, et superba loquacitas. Absit, inquam, Dei Filius minus aliquid de humana suscepisse natura, et vel in carne, vel in anima, vel in sensu assumptum hominem nobis fuisse dissimilem; quem absque sola peccati macula, quæ naturalis non est his, propter quos assumptus est, confiteamur omnino fuisse conformem. Nam idcirco Dei mediator, et hominum dicitur: quia sicut verus Deus, ita verus est homo habens eandem cum Patre in divinitate naturam, et in nullo diversam humanitatis cum matre substantiam; habens ex nobis usque ad mortem iniquitatis nostræ poenam, habens incommutabilem ex Dēo Patre **7** justitiam, « qui crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute sua (I Cor. XIII). » Sensit enim participatione humani affectus mortem, quam sponte susceperat; non naturæ suæ potestatem perdens, per quam cuncta vivificat. Ipse scilicet auctor, et opus auctoris, quia ipse se quasi sacerdos sacrificium obtulit; et idem ipse velut hostia suavitatis in cruce pependit. Salva nimirum proprietate utriusque naturæ, et in unam coeunte personam suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas: et ad persolvendum conditionis nostræ debitum, naturæ inviolabili natura est unita passibilis: ut unus, idemque mediator Dei et hominum et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero.

CAPUT IV.

Quomodo solus Filius carnem suscepit, et mortem subivit.

Sed hic tibi, fili, cogitatio fortassis obrepat, quæ velut ex consequentia rationis objiciat: dum Filius, inquiens, unius cum Patre substantiæ, et inseparabilis credatur esse naturæ, quomodo sine Patre Filius, vel humanitatis potuit induere formam, vel solus passionis toleravit injuriam? Quod quia divinum et inaccessible est, quod ex ipsius ineffabilis materiæ manifestis comprehendere nequit iudiciis, a catholicis sæpe doctoribus visibilium rerum declaratur exemplis. Unde et beatus loquitur August.: « Aliud est, inquit, anima, aliud ratio; et tamen in anima est ratio: et una quidem est anima, sed aliud anima agit, aliud ratio. Nam anima vivit, et ratio sapit, et ad animam pertinet vita, ad rationem pertinet sapientia; et tamen nec anima sine ratione, nec ratio sine anima. Et cum unum sint, anima sola suscepit vitam, ratio sola suscepit sapientiam. Sic et Pater et Filius, licet unum sint, et unus Deus sit, ad solum Christum pertinet caro, sicut ad solam rationem pertinet sapientia, licet non recedat ab anima. » Ecce iterum aliud præbet exemplum:

« In sole calor, et splendor in uno radio sunt, sed calor exsiccatur, splendor illuminat; et cum aliud calor agit, aliud splendor, et tamen ab invicem nequeunt separari. Sic et Filius suscepit carnem, et non deseruit Patrem. In Cithara quoque cum ars, manus et chorda cooperari non dubitentur, unus tamen sonus auditur. Ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, simul Christi cooperati sunt humanitatem, sed solus Filius suscepit humanitatem. »

Quod si et hoc forte movet, quomodo verum Christi corpus fuit, quod salva virginitate, ex maternis visceribus egredi potuit. Quod in promptu est, oculis adhibe, et ex minimis immensa perpende. Solis radius ita specular penetrat, et ut obicem ejus insensibili subtilitate pertranseat, et tamen ejus soliditatem aliquatenus non infringat: et talis intrinsecus cernitur, qualis videtur extrinsecus. Itaque cum ingreditur, neque cum egreditur dissipat: quia et ingressu, et egressu ejus specular integrum **8** perseverat. Specular itaque non frangit radius solis, et integritatem virginis conservare non potuit nascentis omnipotentia Redemptoris? Nam virginalis integritas sic incorrupta peperit, sicut inviolata concepit. Verus enim, et plenus Deus est, sicut verus, et plenus homo, qui ex ea natus est: Nullumque est in hac unitate mendacium, dum invicem connexa sunt, et humilitas hominis, et sublimitas deitatis. Sicut enim Deus non minuitur inclinatione, sic homo non consumitur dignitate. C Agit enim utraque natura, quod proprium est, Verbo scilicet operante, quod Verbi est, et carne naturaliter exsequente, quod carnis est. Unum enim horum coruscat miraculis, alterum succumbit injuriis. Sed nec creatura in divinitatem versa, nec in creaturam divinitas est mutata. Ex duabus enim, et in duabus naturis sic mediatoris Dei, et hominum persona consistit; ut postquam Dei Filius factus est homo, nequaquam sicut hæretica blasphematur impietas, vel humanam naturam divinitatis plenitudo consumeret, vel in humanitatis essentiam divinitas demigraret. Nam cum hominem Deus assumpsit, incommutabilis omnino, et impassibilis divina ejus natura permansit. Ex duabus itaque naturis; quoniam utramque indivisibiliter cœnivit; in duabus autem, quoniam incorruptam utramque servavit. Unigenitus enim Dei Filius perfectam hominis animam, carnemque suscipiens, et consubstantialis est Patri in forma Dei, et consubstantialis est matri, in forma servi. Nec quia infirmitatis suscepit humanæ consortium, ideo nostrorum particeps factus est delictorum. Assumpsit enim formam servi sine contagione servili, divina non minuit, humana provexit. Assumpta siquidem est de matre Domini natura, non culpa. Nec propria potuit errata contrahere, qui venit aliena mundare. Sic enim in eo cognoscitur humanæ, atque divinæ naturæ proprietas individua permanere; ut cum videamus in eo naturaliter aliud Verbum esse,

quam carnem, unum tamen Dei Filium, et Verbum A
 profiteamur, et carnem. Est enim verus Deus et
 verus homo, Deus videlicet, per id, quod, « In
 principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum,
 et Deus erat Verbum (Joan. 1); » homo vero per
 id, quod, « Verbum caro factum est, et habitavit
 in nobis (Ibid.). » Deus per id, quod, « Omnia
 per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil
 (Ibid.); » homo per id, quod, « Factus est ex
 muliere, factus sub lege (Gal. iv). » Infantia par-
 vuli ostenditur in humilitate cunarum, sublimitas
 Altissimi declaratur in vocibus angelorum.

CAPUT V.

In Trinitate quomodo distinguantur personæ.

Super hoc præterea summo negotio disputantem,
 necesse est, et discretam tenere cautelam, et cau-
 tam librare substantiam. Distinguere quippe compellimur
 in divinitate personas, cum divinam non au-
 deamus separare substantiam. Patris enim, et Filii,
 et Spiritus sancti tres credimus esse personas, cum
 ¶ unam tantum simplicem, ac prorsus inseparabilem
 confiteamur essentiam. E contra vero duas in
 Christo integras, atque perfectas divinitatis et hu-
 manitatis perhibemus esse substantias, cum solam
 unam asseramus eum habere personam. Nec fas est
 dicere, de Patre, et Filio, et Spiritu sancto aliud,
 cum una sit omnium eademque natura; sed alius
 tantum, cum non ambigatur in eis personarum esse
 distantia. In Christo autem non alius, cum Dei et
 hominis una tantummodo sit persona; sed aliud dici
 debet, cum gemina diversæ substantiæ sit natura. E
 contra Nestorius episcopus, et Eutyches archimandrita
 cum Dioscoro hac invicem inter se discrepatione
 compugnant; ut ille Christum purum hominem
 esse perhibeat, isti vero solam illi naturam divinitatis
 ascribant. Quos merito sancta Ecclesia a liminibus
 suis curavit excludere, ut soli foris sine multorum
 perniciæ compellantur ad invicem litigare. Nos
 autem sic mysterium Dominicæ incarnationis indubi-
 tanter intelligimus, ut quamvis una veraciter per-
 sona Dei credatur, et hominis, non tamen una sit in
 eo natura divinitatis et carnis. Neque in Christo
 divinitas hoc est quod caro, vel caro hoc esse quod
 divinitas potuit; sed divinitatis et humanitatis utra-
 que natura incommutabilis, et inconfusa in sua ni-
 hilominus proprietate permansit. Humanam itaque
 substantiam, id est, veram carnem, et rationalem
 animam a Dei Filio confitemur fuisse susceptam in
 unitate personæ, non in unitate naturæ.

Incarnationis ergo Dominicæ sacramentum sicut
 in Christo personam non fecit duplicem, sic humanæ
 naturæ susceptionem sanctæ Trinitati non fecit esse
 communem: permanente duratæ utriusque pro-
 prietate substantiæ, perseverante nihilominus et
 individua semper unitate personæ. Ad personam
 quippe Filii tantummodo servilis illa formæ susce-
 ptio pertinet, cui tamen nihil divinæ plenitudinis
 abstulit, nihil inexhaustæ majestatis ademit. Hinc
 est, quod in uno, eodemque Redemptore nostro et

humanæ naturæ veritas elaruit, et divinæ potentiæ
 incommutabilitas æterna permansit. In Christo igitur
 naturarum discretionem dicimus, non personæ; in
 sancta vero Trinitate personarum confitemur esse
 distantiam, non naturæ. Quamvis enim ut homo in-
 tra unius corpusculi latuisset angustias, omnium
 tamen rerum ut Deas, regebat et visibilibus, et invi-
 sibilium creaturas. Nec alius est, per quem creata
 sunt omnia; alius, qui creatus est homo; idem crea-
 tor et creatura; idem medicus et medicina; idem
 sacerdos et hostia. Immensitas quippe divinæ magni-
 tudinis ista est, ut intelligamus eum intra omnia,
 sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum.
 Ideo scilicet interior, ut cuncta contineat; ideo ex-
 terior, ut omnia in circumscriptæ suæ magnitudinis
 B immensitate concludat. Per id ergo quod exterior
 est, esse creator ostenditur; per id, quod interior,
 gubernator, et rector rerum omnium demonstratur.

IO CAPUT VI.

Quomodo Verbum a Patre generetur.

Nonnulli vero dum divinæ generationis indagare
 mysterium cupiunt, corporalium cogitationum phan-
 tasmatis illuduntur. Nunquid, inquit, omnipoten-
 tens Deus duxit uxorem, quia genuit prolem? Sed
 ex nostra possumus infirmitate colligere, quid in ar-
 cana divini operis debeamus profunditate pensare.
 Prius enim in architecti corde consilium nascitur,
 ut futuræ domus ædificium construat. Cor ergo
 ¶ primo lateat consilium generat, ut domus fabrica per
 diversa parietum et angulorum lineamenta consur-
 gat. Consilium ergo quasi filius est cordis humani,
 quod videlicet et ad construendum ædificium in
 exteriora prorupit, et nihilominus tamen totum in
 cogitantis corde permansit. Si ergo per consilium
 quasi cordis filium, domus erigitur fabrica, qualem
 putamus Dei Filium, Verbum videlicet, per quod
 creata sunt universa? Cum ergo cor hominis sine
 matre valeat generare consilium, quanto magis om-
 nipotens Pater de se solo gignere valuit ineffabiliter
 Verbum? Quod nimirum cum humana membra sus-
 cepit, nequaquam paternæ Deitatis arcana deseruit;
 et cum velamine est nostræ carnis indutus, virginali
 utero receptus est, non inclusus. Et quid hoc mi-
 rum de Verbo Dei, cum et sermo iste, quem carnis
 lingua depromimus, ita uber sensibus insuat, ut
 D eum cor audientium capiat, sed non includat; nam
 nisi caperetur, neminem prorsus instrueret; si in-
 cluderetur, ad alios non veniret.

Multo itaque plenius, et, ut ita loquar, ineffabilis
 Dei Filius ad nos per Incarnationis mysterium venit,
 et nihilominus apud Patrem in divinitate permansit.
 Qui veram carnem ex virginalis uteri visceribus in-
 duens, sic utramque voluit unire naturam, ut idem
 esset homo verus qui veraciter erat Deus: et idem,
 qui erat homo, esset procul dubio Deus. Talis enim
 fuit illa susceptio, quæ et Deum hominem faceret, et
 hominem Deum. Dum ergo formam servi Dei forma
 suscepit, utrumque Deus, utrumque verus est homo
 propter acceptum hominem. Quamquam igitur ex-

cellentium quisque sanctorum præcipuam a Deo meruerit assequi gratiam, nemo tamen cum Deo in unam potuit convenire personam. Sola vero anima, simul et caro Christi cum Verbo, unus Christus, unus est Filius. Ut itaque beatus Apostolus distantiam poneret inter sanctorum omnium multitudinem, et ipsum sanctorum, ac totius sanctitatis auctorem, ait: « Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula (Hebr. 1). » Sed aliud est Deum loqui per eos prophetarum; aliud per ipsum coæternum sibi, et consubstantiale ante sæcula, Verbum. Aliud est enim Verbum in carne, aliud est Verbum caro factum. Aliud est Deus in homine, aliud Deus homo. Aliud est verbi minister, aliud magister. ¶ Alius fidei dicendus est auctor, alius prædicator. Aliud est præterea Spiritum sanctum per Prophetam suscipere gratiam, aliud eum habere substantialiter per naturam (Matth. 3). Quamvis enim Spiritus in Christum per columbinam descenderit speciem, non tamen eum potuit divinitas Redemptoris accipere, quoniam secundum divinitatis essentiam Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unus est Deus.

Constat ergo, quia Spiritum sanctum Christus in anima suscepit humana, non in divinitate, qua videlicet cum eodem Spiritu sancto unus est in natura. Igitur æterna divinitas Filii cum plena humanitate sua, et eadem plena humanitas Filii cum æterna divinitate sua, una est in sancta Trinitate persona, et hæc non adoptiva, sed propria; non nuncupativa, sed coessentialis, atque perfecta. Et ipse totus in divinitate, atque humanitate sua unigenitus, et verus Dei Filius: idemque totus in divinitate, atque humanitate sua verus est hominis filius, non utique nuncupativus, sicut Hispanica hæresis asserere impia temeritate præsumpsit; perhibens, Dei Filium in divina natura Deum esse verum, in humana nuncupativam, vel adoptivam; ut quasi duæ in Christo videantur esse personæ. Et ipse per divinitatem verus Dei sit Filius, sed in humanitate sit adoptivus. Cuius constat utique juxta catholicæ fidei regulam, unigenitum Dei Filium in unitate sui humanam suscepisse naturam, servata quidem utriusque proprietate substantiæ, sed indivisa prorsus, ac simplici permanente unitate personæ: ideoque nec duo Christi, vel duo sunt Filii; sed Deus, et homo, unus Christus, unus est singulariter Filius. Non enim locali motu ad beatam Virginem Verbi divinitas venit, sed ineffabili potentia suæ mysterio Dei Filius et uterum Matris gignendus implevit; et nihilominus in paternæ divinitatis unitate permansit. Veniens ad nos, ut auferret a nobis quod invenit in nobis: et offerret ipse pro nobis, quod sumpsit ex nobis. Nec enim Verbi divinitas, vel in partes dividi; vel a Patre potuit separari: sed ubique totus, ubique perfectus. Ita non deseruit Patrem, cum descendit ad Virginem, sicut non deseruit mundum, cum victor mortis ascendit

A in cœlum. Hinc est quod ait: « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo (Joan. 3). » In terra sane loquitur, et in cœlo se esse fatetur, quia cum de cœlo descendit, nihilominus in cœlo permansit. Et sicut Filius hominis est, qui de cœlo descendisse dicitur, ita Filius Dei est, qui corporeus in carne videtur.

CAPUT VII.

In Christo divina et humana natura sese manifestavit.

In Christo igitur et unitas est personæ, et duæ sunt inconfusa semper, atque distincta proprietate naturæ: una scilicet in eo natura est quæ ducit originem ex utero virginali; altera, quæ sine ullo prorsus initio coæterna est Deo Patri. Una qua vagiebat in cunis; altera est, ¶ per quam adorabatur a Magis (Matth. 2, Luc. 2). Una qua ætate proficiebat et sapientia; altera, qua Dei virtus ipsa ac Dei est sapientia (I Cor. 13). Una, qua post continentia quadragesimalis in ediam jejunus esuriit (Matth. 4), altera, cui per subjectionis officium protinus angelica sublimitas ministravit. Una, qua dormiebat in navi, et excitatus est a discipulis (Marc. 4); altera, qua procellarum tempestatibus imperabat, et ventis. Una, qua fuis lacrymis mortuum desolebat amicum; altera, qua animam ejus revocat ab inferno, et quatrinduanum cadaver incolume resuscitat de sepulcro (Joan. 11). Una est, qua tristatur usque ad mortem (Matth. 26); altera, qua ponendi, et resumendi animam suam habere se perhibet potestatem (Joan. 8). Una, qua tumentia maris, et confragosa volumina siccis potuit calcare vestigiis (Matth. 14); altera, qua fugiens in Ægyptum, sævitiam declinavit Herodis. Una est, qua velut Sol in monte transfiguratus effulsit (Matth. 17); altera, per quam recedente visione, sola infirmitatis humanæ forma remansit (Matth. 17). Una præterea illi natura est, per quam ei dicitur: « Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psalm. 137); » altera per quam, alio propheta testante, dictum est: « Servus meus es tu, quia in te gloria-bor (Isa. 49). » Nam secundum aliud est illa vox, qua dicitur: « Ex utero ante luciferum genui te (Psalm. 137); » et secundum aliud illa: « Parum est, inquit, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fines Israel convertendos (Isa. 49). » Una igitur est in Christo substantia, vel persona, sed non una substantia, vel natura. Ut quamquam aliud divina, aliud substantia sit humana, in Christo tamen nullo modo alius filius hominis, alius credatur esse filius Dei. Ab ipso quippe Dominicæ Incarnationis exordio et Deus in hominem transit, et homo in Deum; ut et is, qui ex Deo Patre ante sæcula natus est, et vere sit hominis filius, et vere sit homo: et is, qui in fine sæculorum de virgine natus est, et vere sit Dei filius, et verus sit procul dubio Deus.

Duas ergo nativitates recte confitemur in Christo, unam de Patre sine initio, et sine tempore sempiternam, et coæternam per omnia genitori; alteram de maternâ substantia sub curriculo temporali.

Convenerunt enim sibi in Christo divinitas, et humana conditio; ut et Verbum caro fieret, et in Deum caro transiret, quatenus unus Emmanuel ex utraque substantia proveniret, qui Dei et hominum idoneus mediator existeret. In quo videlicet naturalia proprii vigoris jura servantur, et sublimitas Deitatis et humilitas carnis. Non ergo alius, sed unus idemque duas operationes exercuit, et utraque operata est forma vel natura cum alterius communiōne, quod proprium habuit: Divinitate scilicet communicante operibus carnis, et carne communicante operibus divinitatis. Idem itaque Deus, et homo in una subsistentia, vel persona, sed gemina utriusque servata proprietate substantiæ, permanente natura, ut utramque videlicet neque dividat, nec unio facta confundat. Verbum enim Verbum est, et non caro: et caro caro est, et non Verbum est. Sed una est operatio carnis, et Verbi, quia et una est persona Dei et hominis. Unde Joannes: « Quod fuit, inquit, **13** ab initio, quod audivimus, et vidimus, et perspeximus, et manus nostræ tractaverunt in Verbo vitæ (1 Joan. 1). » Cum tamen nisi per sacramentum uniti hominis, Deum nemo valeat cernere, vel quod impossibilius est, manibus contrectare. Divinitas enim humanitati sic inseparabiliter est unita, quod eam postquam in unitate personæ semel accepit, ab illa postmodum aliquatenus non recessit. Nam Deus homo factus, de maternis visceribus prodit; Deus homo factus, in crucis ligno pependit. Sed et idem Deus homo secundum solam carnem in sepulcro jacuit, idem Deus homo secundum solam animam ad inferni profunda descendit. Divinitas enim, quæ in conceptione utramque suscepit, in morte quoque ab utraque se suscepti hominis substantia non abjuncta.

Quis est ergo, per quem factus est mundus? Christus Jesus: sed in forma Dei. Quis est, per quem redemptus est mundus? Christus Jesus, sed in forma servi. Quisnam est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus, sed in carne sola. Ergo in his singulis Christus, et in omnibus non duo, sed unus est Christus. Ergo unus, idemque gemina vigente natura conspicitur, et quæ sunt utriusque substantiæ naturaliter operatur, et quæque substantia cum communione alterius, quod suum erat, agebat, secundum unicuique videlicet insitam essentiali qualitatē, vel naturalem proprietatem. Sic igitur nos oportet omnia caute perpendere, quatenus et plena humanitas in Deum credatur assumpta, et plena divinitas homini intelligatur unita. Hoc tantummodo ut Deo reddamus quæ Dei sunt: et homini, quæ sunt hominis.

CAPUT VIII.

Quare Spiritus sanctus natus non dicitur ex columba, in cujus specie apparuit.

Quamobrem cum super hujusmodi themate sæpe quæstio ventiletur, non parva distantia est inter illam susceptionem columbæ, in cujus Spiritus san-

ctus visus est specie, et tanquam Dei Filius in veritate carnis dignatus est apparere (Matth. 3). Quidam namque persuadere conati sunt, Dei Filium non fuisse natum ex femina, sicut nec Spiritus sanctus natus est de columba (Marc. 1). Non enim, aiunt, columba illa de ovo est nata, cum tamen humanis oculis corporaliter sit conspecta (Joan. 1). Quibus nimirum a recte credentibus respondetur: quia illic Spiritum sanctum apparuisse Joanni in columbæ specie legimus, ubi et Christum natum fuisse de femina reperimus (Luc. 3). Et non oportet ex parte Evangelio credere, et ex parte non credere. Quod si credimus Evangelio, Spiritum sanctum in columbæ forma conspectum, credamus quoque necesse est, Redemptorem nostrum de virgine fuisse progenitum. **B** Quare autem Spiritus sanctus nequaquam natus ex columba, sicut Christus agnoscitur natus esse de femina? Hæc est procul dubio causa, quia Spiritus sanctus non venit, ut sua columbas apparitione **14** redimeret: sed ut per hanc speciem spiritualem amorem, et innocentiam visibiliter designaret. Dei vero Filius, qui naturam nostram, et lapsam venit erigere, et inveteratam in vitiis originalibus renovare, hoc debuit naturaliter et essentialiter in unitate personæ suscipere, quod venit per passionis et resurrectionis suæ mysterium liberare.

Nec tamen hoc dicimus, ut solum Redemptorem nostrum carnem assumpsisse veram, Spiritum vero sanctum speciem fateamur induisse phantasticam.

C Sicut enim non oportuit ut oculos hominum Dei Filius falleret, sic omnino non decuit, ut aliquid Spiritus sanctus mendacio simularet. Nimirum, cum sicut ille est veritas, ita nihilominus et iste sit Spiritus veritatis. Utraque igitur illa corpora, columbinum scilicet, et humanum, ita fuerunt in veritatis essentia, sicut humanis obtutibus sunt conspecta. Sed illa columbæ species, peracto, quod imminebat, utilitatis ministerio, desiit: corpus vero Dominicum in suscipientis utique Verbi stabili semper unitate permansit. Confiteamur ergo necesse est, verum Deum Emmanuelem ex duabus substantiis inconfuse, atque indivisibiliter existentem: atque ideo beatam Virginem non modo hominis, sed et Dei asseramus veraciter Genitricem. Naturaliter enim, atque carnaliter genuit carnem factum Dei Verbum. Confiteamur etiam Verbum carni secundum substantiam naturaliter congenitum, unumque esse Christum: sed potius cum ipsa carne simul et anima verum Deum et vere unicum, et naturalem Dei Filium, ita ut nequaquam præsumamus asserere assumptum hominem coadorari, vel conglorificari Deo Verbo debere: videlicet tanquam alter veneretur in altero. Hoc enim, *eo*, superadjectam syllabam persuadet intelligi. Sed una potius ac simplici adoratione colamus Emmanuelem, verum scilicet Deum, et hominem. Quod etiam in Anathematismis B. Cyrilli reperitur insertum: « Nec item dicamus, Deus operatur in homine: ut quasi alius sit, qui exterius cernitur; alius, qui intrinsecus operatur. Sed unum potius ve-

neremur Deum, et qui subjectus est oculis, hominem; et quæ latet interiorius, majestatem. Ideo quippe mediator est, quoniam idem Deus, et homo verus, habens una divinitatis cum Patre naturam, et non diversam humanitatis cum Matre substantiam. In utraque scilicet natura idem est Dei Filius, nostra suscipiens, et propria non amittens, in homine hominem renovans, in semetipso semper incommutabilis perseverans. » Secundum formam quippe Dei dictum est: « Ante omnes collēs genuit me (*Prov. viii*), » id est, ante omnia tempora, et temporalia; secundum vero formam servi dictum est: « Dominus creavit me in initio viarum suarum (*Ibid.*). » Secundum formam Dei dixit: « Ego sum veritas et vita (*Joan. xvi*); » secundum formam servi: *Ego sum via.* (*Ibid.*). Quod enim « Verbum caro factum est, » non hoc significat, quod in carnem divina sit natura mutata: sed, quod a Verbo in unitate personæ sit caro suscepta. Majestati quippe divinæ corporea de Matre nativitas nil abstulit, nihil contulit, nihil ex ea in aliud permutavit. Incommutabilis nempe substantia sicut nequaquam **15** in diversa converti, sic nec minui potuit, nec augeri.

Igitur utriusque naturæ cognoscentes indicia; et Verbum in homine Christo, et Christum hominem adoramus in Verbo. Verbum enim caro factum in duabus essentiis unus est Christus; ubi scilicet nihil est utriuslibet naturæ, quod non sit utriusque. Idem est in forma Dei, qui in forma conspicitur servi; idem passibilis in fragilitate nostra, et inviolabilis in virtute divina; idem incorporeus manens, et corpus assumens; idem est qui et paternæ majestatis non divisus est solio, et tamen ab impiis est crucifixus in ligno. Constat enim utramque substantiam in unam concurrisse personam: atque ideo unus idemque est super cœli celsitudinem victor mortis ascendens, et usque ad consummationem sæculi universam Ecclesiam non relinquens. Utrique siquidem naturæ in suis utique proprietatibus permanenti, tanta est unitatis facta communio, ut quidquid ibi Dei est, non sit ab homine separatum: et quidquid est hominis, non sit a divinitate divisum. Concepto nimirum in utero virginis, animæ simul et carni ne puncto quidem temporis virtus defuit. Veri: nec ante formata, vel animata est vestis, quam sibi Rex supernus indueret, sed per ipsum, et in ipso cepit illud humani corporis templum, quod sibi Dei Filius essentialiter cœnaret. Dei quippe Filius in utero virginis concipiendus accessit, ibique domum sui corporis (sicut scriptum est) sapientia fabricavit (*Prov. ix*).

De creatione itaque futuræ sobolis nihil illic erat inceptum, sed post introitum Verbi in unitate sui, novus homo concepit initium. In unam Christi personam gemina conveniente natura, cui et divina virtus inesset ad mirabilia operum, et humanitatis infirmitas ad tolerantiam passionum. Sed utrumque Deus de potestate suscipientis, utrumque homo de humilitate suscepti.

A Cavendum est ergo, ne supparem Patri credamus Filii majestatem, his decepti, quæ ad formam sunt referenda servilem, quam scilicet humanitatis formam, ut ostendat in se Dei Filius non discretæ, nec a terius esse personæ, et cum ea simul dicit: « Pater major me est (*Joan. xiv*); » et cum eadem nihilominus dicit. « Ego et Pater unum sumus (*Joan. x*). » Deus utique dicit: « Pater major me est, » sed ex infirmitate nostra: et homo dicit: « Ego et Pater unum sumus; » sed ex virtute divina.

CAPUT IX.

Christus naturam suscepit humanam, non personam.

Movet autem, cum Dei Filius nil minus de humanitate, sed totum atque integrum hominem suscepisse credatur, cur unam dumtaxat habere personam Deus homo factus asseritur. Nam quomodo totum suscepit hominem, si personam hominis non accepit? Aut si Dei Filius, qui est una in Trinitate persona, cum hominis persona conjungitur, quomodo in unam convenisse personam Dei simul et **16** hominis substantia perhibetur? Quod cum solenter inquirerem, et quid hic iniretur a Patribus diligentius indagarem, reperi Alcuinum scripsisse ad Carolum imperatorem, quod « Dei Filius non humanam personam suscepit, sed naturam. » Juxta cuius sententiam restat, ut persona Filii humanitatis essentiam sine humanitatis persona suscepit. Magnus autem Leo Romanæ præsul Ecclesiæ, et doctor uberrimus fidei Christianæ in cujusdam declaratione sermonis his utitur verbis (*Vide Scholia ad calcem Opusculi*): « Hic, ait, mirabilis sacræ Virginis partus vere humanam, vereque divinam unam edidit in prole personam: quia non ita proprietates suas tenuit utraque substantia, ut personarum in eis possit esse discretio. Nec sic creatura in societatem sui Creatoris assumpta est, ut ille habitator, et illa esset habitaculum; sed ita ut naturæ alteri altera misceretur. » Quod nimirum et luculenter est dictum, et cautissima verborum suspensione libratum. Emmanuel enim nobiscum Deus, una semper est in sancta Trinitate persona, quæ sicut nunquam a plenitudine suæ virtutis imminui, ita nec potuit per copulam susceptæ humanitatis augeri. Hæc itaque persona: Hæc interim exempla proponere: tuæ vero relinquatur industriæ, si quis catholicorum doctorum super hoc elimatius scripserit, invenire.

D Epilogus hic sic nova denuntiat, ut quæ superius dicta sunt comprehendat. Sed quoniam in rebus mysticis ac profundis, rudes audientium animos styli prolixitas hebetat, et sæpe dum illuminare mentem conatur, obscurat; novitati tuæ, fili mi charissime, consulentes, nolimus in his te diutius protrahi, ut brevi decursa compendio valeant a te tenacius comprehendi. Quamvis enim vigor in te polleat vivacis ingenii, conversionis autem tuæ prospiciendum est novitati, ne si cervicibus tuis longæ disputationis onus imponitur, teneriores adhuc vires ante sub fasce deficient, quam portare sarcinam discant. Adhuc etiam imbecillitati tuæ nihilo-

minus prospicientes, epilogum in fine subnectimus; A ut, quæ præmissa sunt uberius verbis, nunc in unum contracta reperias: et quasi non tam replicata, quam addita facilius apprehendas.

Crede igitur, fili, Deum omnipotentem substantia- liter unum, personaliter trinum. Quæ nimirum personæ quamvis sua sint proprietate distinctæ, in suis tamen operibus nullatenus sunt divisæ. Et personarum quidem distantiam nunquam clarius manifestiusque perpēdimus, quam cum baptismum Domini ad memoriam revocamus. Videmus enim, et tanquam proposito divino spectaculo contuemur, apud Jordanici fluminis gurgitem, commendari nobis divinarum personarum individuum Trinitatem. Nam cum baptizatus esset Agnus ille, qui tollit peccata mundi, protinus aperti sunt cœli, et Spiritus sanctus super eum in specie columbæ descendit: deinde vox Patris intonuit: « Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (Matth. iii). » Habemus ergo distinctam perspicue Trinitatem. In voce Patrem, in homine Filium, in columba Spiritum sanctum.

Hæc itaque sancta Trinitas, sicut in suis vocabulis est distincta, sic in hoc loco quantum ¶ ad litteram in sua videtur operatione divisa. Nec dici potest ut Filius, qui videbatur in forma servi, sit Pater, aut Spiritus sanctus; aut vox illa quæ de cœlo facta est, sit Filii, vel Spiritus sancti, aut columba sit Patris, vel Filii; cum ipsam perhibeat Evangelium: « Quia descendit super eum Spiritus sanctus in specie columbæ (Ibid.). » Sed fides C recta, fides vera, non scilicet opinione presumptionis incerta, sed lectionis testimonio roborata; nec hæretica temeritate fluctivaga, sed apostolica potius veritate fundata, hoc patenter insinuat, quod quidquid divinitus agitur, hoc tota sancta Trinitas inseparabiliter operatur. Nam cum solus Filius sit natus ex Maria virgine, solus Filius sit suspensus in cruce, solus de morte surrexit; ipsum tamen Incarnationis divinæ mysterium, passionis, ac resurrectionis, Pater, simul ac Filius, et Spiritus sanctus operatus est. Nam quod eum Pater misit, hoc est, incarnari constituit, dicit Apostolus: « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege (Gal. iv). » Misit namque Pater Filium, misit et Spiritus sanctus. Quod ipse Filius per prophetam perhibet, dicens: « Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mēderer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clavis aperitionem (Isai lxi). » De Filio quoque dicit Apostolus: « Quia cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. ii). »

Cum ergo solus sit Filius incarnatus, incarnationem tamen Filii Pater, et Filius, et Spiritus sanctus simul est operatus. Passionem quoque Filii Pater fecit, sicut dicitur: « Qui proprio filio non peper-

cit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii). » Fecit et Filius, sicut dicitur: « Qui me dilexit, et tradidit semetipsum pro me (Galat. ii). » Fecit etiam et Spiritus sanctus, de quo scriptum est: « Benignus est Spiritus sapientiæ, et non liberavit maledictum a labiis suis (Sap. i). » Maledictus vero dicitur est Christus quia pependit in cruce, de quo dicit Apostolus: « Christus ut nos liberaret a maledicto legis, factus est maledictus (Galat. iii). » Spiritus ergo non liberavit maledictum a labiis suis; quia passionis mortisque supplicia, quæ per prophetarum ora prædixit, omnia Christum subire permisit. Enimvero resurrectionem Filii fecit Pater, sicut dicitur: « Propter quod illum exaltavit, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen B (Philipp. ii). »

Resuscitavit ergo Pater Filium, quem a mortuis excitans, super omnes singulariter exaltavit. Resuscitavit et semetipsum Christus, sicut ipse in figura sui corporis dicit: « Solvite templum hoc, et in triduo suscitabo illud (Joan. ii). » Porro autem, ut ipse se evidenter ostendat suæ passionis, ac resurrectionis auctorem, una breviter sententia comprehendit: « Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. x). » Quod rursus inculcat dicens: « Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam, et iterum sumo eam (Ibid.). » Quod autem et Spiritus sanctus cum Patre et Filio resurrectionis auctor sit, testatur Apostolus, ¶ dicens: « Quod si Spiritus ejus, C qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. viii). »

Nam si nos propter inhabitantem nobis Spiritum in fine vivificandi sumus, constat quia hoc jam egit Spiritus sanctus in Ecclesie capite, quod est acturus in corpore.

De miraculis quoque, vel quibuslibet aliis operibus idem per omnia sentiendum est, ut tota sancta Trinitas illud absque dubio credatur efficere, quidquid ad unam personam videtur specialiter pertinere. Virtutes vero, et signa quæ Christus exhibuit, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, inseparabiliter fecit. Hinc illud est: « Pater in me manens, ipse facit D opera (Joan. xiv). » Hinc de Spiritu sancto dicit: « Si in digito Dei ejicio dæmonia, profecto venit in vos regnum Dei (Luc. xi). » Hanc igitur incomprehensibilem Trinitatem non brevitatis limes includit, non latitudo localis extendit, nusquam deest, ubique semper, et inseparabiliter adest. Non in parte major, non in parte minor, sed ubique tota, semper indivisa. Pater a nullo, Filius a Patre solo, Spiritus sanctus ab utroque. Quem plurimi Græcorum, quia in Dominicis sermonibus quasi perspicuam reperire nequeant auctoritatem, arbitrentur a solo Patre, et non a Filio procedentem (Vide Scholia). Quorum doctrinam beatus quoque Hieronymus sequens, in expositione fidei suæ sic ait: « Credimus et in Spi-

ritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem. » Ubi, quia procederet a Filio, tacuit. In symbolo quoque Nicæni concilii reperitur: « Credimus et in Spiritum sanctum, qui de Patre procedit proprie; et Deus est verus, sicut Filius. »

CAPUT X.

Quod Spiritus sanctus indubitanter a Filio, sicut et a Patre, procedit.

Nos autem, quia beatorum doctorum Augustini atque Gregorii, aliorumque catholicorum patrum doctrinis instruimur, quod Spiritum sanctum a Patre, simul et a Filio procedentem credere debeamus, ut fides de cætero non compellatur nutare credentium, vel pauca non gravemur apponere testimonia Scripturarum. Spiritum itaque sanctum de Patre, Filioque procedere, et prophetica testantur oracula, et apostolica confitetur auctoritas. Isaias enim de Filio dicit: « Percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium (Isai. xi). » De quo et Apostolus ait: « Quem interficiet Dominus Jesus Christus spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui (II Thess. viii). » Quem profecto Spiritum a se procedere perspicue Salvator innuit, cum discipulis præsentibus insufflavit. « Accipite, inquit, Spiritum sanctum (Joan. x). » Joannes vero in Apocalypsi dicit: « Quia de ore Jesu gladius his acutus exhibat (Apoc. i). » Spiritus itaque, quem illi labiis exsufflavit, ipse est utique gladius, qui hic ex ejus ore procedit. Dicit quoque Pater ad Filium per prophetam: « Spiritus, inquit, meus, qui est in te, et verba mea, quæ posui in te, non recedent de ore tuo, et de ore seminis tui amodo, et usque in sempiternum (Isai. lix). » Et Apostolus ait: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. viii). » Et ad Galatas: « Quoniam, ait, estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater (Gal. iv). » Beatus etiam Petrus Spiritum Sanctum Filii, sicut et Patris esse designat, cum ait: « De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gloria prophetaverunt: scrutantes in quod, vel quale tempus significaret, qui in eis erat spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, et posteriores glorias (I Pet. i). » Et Dominus in Evangelio: « Cum venerit, inquit, Paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre procedit (Joan. xv). » Nam cum Christus ipse sit veritas, suum esse procul dubio spiritum docuit, cum cum spiritum veritatis esse perhibuit. Joannes autem dicit: « In hoc intelligimus, quia in eo manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis (I Joan. iv). » In libro quoque beati Job legitur: « Et audiet auditionem in terrore vocis ejus, et sonum de ore illius procedentem (Job xxxvii). » Ubi scilicet os Patris intelligendus est absque dubio Filius; sonus autem ex ejus ore procedens est Spiritus sanctus: Qui nimirum recte sonus appellatur, quoniam et cum sonitu super Apostolos venit, et ex corde, quod replet, in verba mox sanctæ prædicationis erumpit (Act. ii.) Quod autem os Patris intel-

ligendus sit utique Filius, et ex hoc ore procedit Spiritus sanctus, testatur Psalmista cum dicit: « Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxiv). » Nam quod a Patre procedat Spiritus sanctus, exempla proponere superfluum judicamus, quorum copiam per tot Scripturarum paginas exuberare conspiciamus, sicut est illud: « Non vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Matth. x). » Et in secunda ad Corinthios Epistola dicit Apostolus: « Qui autem confirmat nos, nobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, et dedit plenum spiritum in cordibus nostris (II Cor. i). » Et ad Thessalonicenses prima: « Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis (I Thess. iv). » Porro quod Spiritum sanctum effudit Pater in discipulos, scriptum est in epistola quæ destinatur ad Titum: « Per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nobis abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum (Tit. iii). » Quod autem et Filius eundem effuderit Spiritum, in Actibus scribitur apostolorum. Dicit enim Petrus de Christo: « Dextera Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc donum, quod vos videtis, et auditis (Act. ii). » Quod etiam eundem Spiritum et Pater, et Filius simul effudit, utriusque vox per Joelis oraculum clamat: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem (Joel. ii). » Licet autem, sicut præfati sumus, Græcorum plurimi non credant Spiritum sanctum a Filio, sicut a Patre procedere; beatus tamen Athanasius Alexandrinæ sedis episcopus, in libro, quem adversus Arium scripsit, inter cætera sic ait: « Ego, inquit, credo Filium in Patre, et Patrem in Filio: Spiritum quoque Paracletum, qui procedit a Patre et Filii esse, et Patris, quia et a Filio procedit, sicut in Evangelio scriptum est, quod per insufflationem suam dederit discipulis suis Spiritum sanctum dicens: Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx). » Sanctus Cyrillus etiam de hac ipsa Spiritus sancti processione contra Nestorum dicit: « Quamvis enim in sua sit substantia Spiritus ejus: haud dubium quin Patris, ut intelligatur in persona proprietas, juxta id quod Spiritus est, et non Filius, attamen alienus non ab illo. Nam Spiritus appellatus est veritatis, et veritas Christus est. Unde et ab ipso similiter sicut a Deo Patre, procedit. » Et beatus inter multa sic ait Ambrosius: « Non enim quasi ex loco mittitur Spiritus, aut quasi ex loco procedit, quando procedit ex Filio. » Augustinus etiam adversus Maximum [Maximinum] scribit hæreticum: « Quæris, inquit, a me si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius, et alius non sit Filius? » Moxque subjungit: « Ecce respondeo, sive capias, sive non capias; de Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus: sed ille genitus est, iste procedens. Ideo ille Filius est Patris, de quo est

genitus; iste autem Spiritus utriusque, quoniam de utroque procedit. » Et paulo post : « Amborum est ergo Spiritus procedendo de ambobus. » Ut ergo nostram concludamus ex ejusdem conspicui doctoris auctoritate sententiam, in illa sancta Trinitate unus Pater, qui solus de seipso essentialiter unicum genuit Filium : et unus Filius, qui de uno Patre solus est essentialiter natus : et unus Spiritus, qui solus essentialiter de Patre Filioque procedit. Sed cum de processione Spiritus ex Patre et Filio veterum simul atque novorum permaxima multitudo concordet, et per omnes fere sacri eloquii paginas exempla sufficienter exuberent, superfluum ducimus hic acervata congerere, cum ipse valeas et ultra quam sufficiant, invenire.

EPILOGUS.

Hæc itaque de fide catholica disputatio, fili charissime, satis est congrua, et mihi jam stadium peracti fere cursus emenso, et tibi spiritualis militiæ gymnasium nuper ingresso; sublimitatem quippe tam incomprehensibilis, et incomparabilis materiæ, sicut inter ipsa certaminis rudimenta novus debet miles inquirere; ita nisi is, qui in sacris est attritus et exercitatus eloquiis, non debet facile respondere. Ille scilicet, ut rectæ fidei fundamentum ponat, super quod boni operis ædificium construat; iste ut per longæ conversationis industriam mysterii cœlestis arcanum subtiliter cernat. Fides enim et bene operantium est initium, et perfectio consummata virtutum. Sicut de Christo dicit Apostolus : « Quia fundamentum nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus (I Cor. III). » Quod contra, de eodem per Prophetam dicitur : « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli (Psal. CXVII). » Nam qui ad sustentandum tanquam basis ædificii in fundamento supponitur, ipse velut cacumen et cardo supremus Ecclesiæ principatur.

Deus omnipotens, fili carissime, sic pedes tuos in catholicæ fidei petra constituat, ut et **21** aciem mentis in suæ contemplationis culmen attollat.

Sit nomen Domini benedictum.

SCHOLIA.

Hic, ait, mirabilis sacræ Virginis partus vere humanam, vereque divinam unam edidit in prole personam. Sententia est sancti Leonis (Ser. 3, in Nativit. Domini), pro qua in primis animadvertendum est, Damiani lectionem nonnihil variare a verbis ipsius S. Leonis, qui sic habet : « Hic enim mirabilis S. Virginis partus vere humanam, vereque divinam una edidit prole naturam. » Crediderim tamen sensum esse eundem, et facilioris explicationis causa sancti Leonis sententiam aliis verbis cardinalem nostrum expressisse : ni potius dixerimus, Damianum in aliud sancti Leonis sic dicentis exemplar incidisse. Quæ verò verba inferius sequuntur ubi sanctus Leo ait : « Sed ita ut naturæ alteri altera misceretur, » nullus aures offendere possunt, cum sanctus Leo catholici dogma-

lis strenuus assertor, tot in sermonibus, ac epistolis et præsertim in Encyclica illa omnium celeberrima ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum (LEON. *epist.* 10, al. 12) : Nec enim sic naturam naturæ misceri, ait, ut ambarum fiat confusio, sicut quidam hæretici impie dixerunt, sed ut hæresim Nestorii confutaret, ea phrasi usus est. Is enim affirmabat (quod etiam sanctus Thomas III part., quæst. 2, art. 6, in corpore scribit) Verbum carnis unitum fuisse secundum inhabitationem; ac si Verbum Dei inhabitaret in illo homine, sicut in templo. Quare sanctus Leo id expresse confutans, cum dixisset : « Nec sic creatura in societatem sui Creatoris est assumpta, ut iste habitator, et illa habitaculum esset, » mox subdit : « Sed ita ut naturæ alteri altera misceretur, » id est uniretur; assumpta nimirum natura humana a Verbo ad unionem hypostaticam. Hanc autem sancti Leonis sententiam ita intelligendam esse, ipsemet in adducta superius epistola sic declarat; salva igitur proprietate utriusque naturæ, et in unam coeunte personam, suscepta est a majestate humilitas; a virtute infirmitas; ab æternitate mortalitas; et ad resolvendum conditionis nostræ debitum, natura inviolabilis naturæ est unita passibili.

22 Pater a nullo, Filius a Patre solo, Spiritus sanctus ab utroque. Plurimi Græcorum, quia in Dominicis sermonibus, quasi perspicuam reperire nequeant auctoritatem, arbitrantur a solo Patre, et non a Filio procedentem. Non possunt Græci, qui contendunt Spiritum sanctum a Filio non procedere, auctoritatibus vel Patrum, vel conciliorum uti, quæ aliquando asserant Spiritum sanctum a Patre procedere : quæ phrasis fortasse reperitur in locis tam concilii Nicæni quam Hieronymi, quos noster cardinalis citat. Nam ex Patrum declaratione, disputatione facta et in concilio Lugdunensi sub Gregorio X, et in concilio Florentino sub Eugenio IV, constat ex eo, quod in sacris litteris dicitur, de Spiritu sancto qui a Patre procedit, consequenter sequi eum etiam a Filio procedere; Christus enim explicans seipsum ait : « Omnia quæ habet Pater, mea sunt (Joan. XVI); propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis (Ibid.). » Quo sensu in concilio Florentino citatur Epiphanius in Ancoratu, Cyrillus in Epistola ad Nestorium post Dydimum et Athanasium. In litteris vero unionis cap. 6 et 7 omnes doctorum Græcorum phrases, ubi de sancti Spiritus processione loquuntur, idem significare ostendunt : eos nimirum censuisse Spiritum sanctum, ut a Patre, ita etiam a Filio procedere. Nec ab hac sententia discrepasse sanctum Hieronymum omnino credendum est, quandoquidem suis passim in Opusculis de Spiritu sancti processione, sensu catholico et phrasi Latinis usitata semper loquitur. Unde (ut alia nunc omittam) ad Hebidiam scribens (HER. *epist.* 150, quæst. 9, prope fin.) : Quando dicit Dominus alium Paracletum mittam vobis (Joan. XIV), et se ostendit esse Paracletum, qui appellatur consolator. Unde Deus Pater hoc censetur nomine, Deus miserationum et totius consolationis. Si autem et Pater consolator, et Filius consolator, et Spiritus sanctus consolator est : et in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, quod intelligitur Deus, baptizantur credentes : quorum unum divinitatis, et consolator est nomen, eorum et una natura est. Et paulo post : « Nec sine Spiritu sancto prophetaverunt prophætæ; et Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum; et quidquid Patris et Filii est, hoc idem et Spiritus sanctus est : et ipse Spiritus sanctus cum mittitur, a Patre et Filio mittitur : in alio atque alio loco Spiritus Dei Patris, et Christi Spiritus appellatur. »